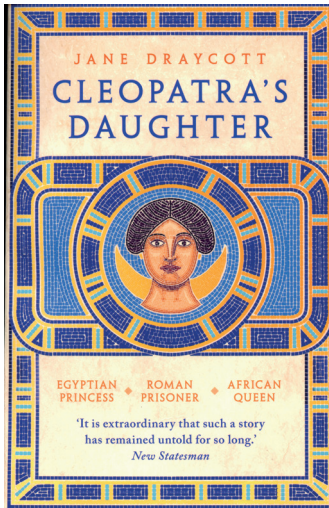

KIRJA-ARVIO

Mirette Modarress Julin

Uusi tuttavuus kahdentuhannen vuoden takaa – Mauretanian kuningatar Kleopatra Selene

Cleopatra's daughter. Egyptian princess, Roman Prisoner, African Queen.
Jane Draycott. London: Head of Zeus, 2022. 328 s.

Kirja kertoo Kleopatra Selenen (40–n.5 eaa.), Egyptin kuningatar Kleopatra VII: n (69–30 eaa.) ja Rooman konsuli ja triumviri Marcus Antoniuksen (83–30 eaa.) tyttären, elämän vaiheista. Samalla kirjassa käsitellään niin roomalaista kuin egyptiläistä kulttuuria ajanlaskun alun aikoihin, erityisesti fokuksessa on tyttöjen/naisten elämä ja asema. Kirjoittaja mainitsee teoksen kuuluvan kategoriaan tieteen popularisointi. Teos on varustettu huomattavin kirjallisin lähdeviittein, lisäksi siinä esiintyy tulkintoja ja pohdintoja paikkaamaan vähäisiä konkreettisia tietoja Kleopatra Selenen elämästä. Kirja on englanninkielinen, se sisältää useita kuvia ja muutamia karttoja. Kirjassa on johdannon lisäksi 12 lukua ja lopussa loppulause sekä liitteenä otteita antiikinajan kirjallisista lähteistä (s. 261–272), joissa on mainittu Kleopatra Selene tai läheisesti häneen liittyvä asia/tapahtuma.

Mirette Modarress Julin: Uusi tuttavuus kahdentuhannen vuoden takaa – Mauretanian kuningatar Kleopatra Selene.

Kirja-arvio. *Muinaistutkija* 3/2024: 111–119. <http://doi.org/10.61258/mt.148853>

Taustaa

Sain kirjan joululahjaksi. Nimen perusteella oletin sen olevan fiktiivisen romaanin, mutta se osoittautui pohjautuvan akateemisiin tutkimuksiin ja edustaa oikeastaan historiallista elämäkertaa, tutkimusta Kleopatra Selenen elämästä ja aikakaudesta.

Kirjailija Jane Draycott on historioitsija ja arkeologi. Hän toimii (ainakin kirjan julkaisun aikaan) Glasgow'n yliopistossa ja hänen tutkimusintressinsä ovat Rooman historia sekä roomalaiskreikkalaisen ajan Egypti. Draycott viittaa runsaasti tehtyihin tutkimuksiin sekä tunnettuihin antiikinajan teksteihin ja selostuksiin. Esipuheessa Draycott (s. 13–16) kertoo kirjan synnyn taustan ja motiivin sen kirjoittamiseen. Kirjoittaja tarkastelee Kleopatra Selenen elämää paljolti myös arkeologisen esineistön kautta. Kirjailija on käynyt useissa kirjassa mainituissa arkeologisissa kohteissa ja museoissa, missä on esillä tarkasteltavan roomalaisajan esineistöä. Hän kertoo pyrkineensä omakohtaisesti tutkimaan – tai edes näkemään – arkeologista esineistöä ja kohteita, jotka ovat säilyneet Kleopatra Selenen ajoilta (esim. s. 30).

Tapahtumien kulissit

Pääosin teksti etenee kronologisesti, ja ensimmäinen kappale kuvaa Väli­meren etelärannalla sijainnutta aikansa suurkaupunkia Aleksandriaa (s. 33–45). Draycott kertoo egyptiläisen palatsikulttuurin loisteliaista puitteista ja ylellisyydestä, joka usein yllätti tai hämmästytti puritaanisempia roomalaisia (esim. s. 64–65). Kaupunki oli myös oppineisuuden keskus, siellä sijaitsi museion-tutkimuskompleksi, johon kuului kattava kirjasto (s. 40–41). Lisäksi Aleksandriassa sijaitsi Faros-majakka, yksi niin kutsutusta maailman seitsemästä ihmeestä. Draycott (s. 38) huomauttaa, että erityisesti Strabo on kuvaillut Aleksandriaa Rooman triumviri Octavianuksen (63 eaa.–14 jaa.) voiton¹ jälkeen 20-luvulla eaa. Muinainen Aleksandria on sittemmin tuhoutunut maanjäristyksissä tai hautautunut myöhemmän rakentamisen alle. Lisäksi uuri osa vanhasta Aleksandriasta on uponnut mereen. Draycott (s. 37) mainitsee, että vuoteen 800 jaa. mennessä muinaisesta Aleksandriasta ei ollut juurikaan mitään maanpäällisiä rakenteita jäljellä. Yhä tänä päivänä kaupungin jäännöksiä kaivetaan ylös meren syvyyksistä.²

Historiallinen rakkaussuhde

Kuningatar Kleopatra VII on kuulu rakkaussuhteistaan, koska hänen kaksi rakastettuaan olivat molemmat Rooman valtakunnan vallanpitäjiä ja mahittimiehiä ja toisaalta tapahtumat sijoittuvat Rooman ja Egyptin valtataisteluiden aikaan, mistä on muutoinkin kirjoitettu enemmän. Kirjan toisessa kappaleessa kuvaillaan ja käsitellään Kleopatran ja Marcus Antoniuksen suhdetta. Pitkin tekstiä on myös joitain viittauksia Kleopatran aikaisempaan rakkaussuhteeseen Gaius Julius Caesarin (100–44 eaa.) kanssa.

Kleopatra Selene oli Kleopatra VII:n ja Markus Antonioksen tytär. Hänellä oli kaksoisveli Aleksanteri Helios ja muutamaa vuotta nuorempi pikkuväli Ptolemaios Filadelfos.³ Joissain Kleopatraa käsittelevissä tutkimuksissa hänen ja Markus Antoniuksen lapsiin on viitattu vain lyhyesti. Useissa populaareissa kertomuksissa ja elokuvissa heitä ei ole mainittu ollenkaan. Maininnan on saanut ainoastaan Kleopatran ja Julius Caesarin yhteinen poika, Selenen vanhempi velipuoli, Kaisarion (Caesarion, 47–30 eaa.). Antiikin kirjoittajista esimerkiksi Liviuksen historiassa Kleopatran ja Antoniuksen lapsista mainitaan vain pojat (Roller 2003: 79, viite 18)⁴, siitäkin huolimatta, että Kleopatra Selene ja Aleksanteri Helios olivat kaksosia.

Kleopatra Selene - Mauretanian unohdettu valtiatar

Kleopatra Selenestä on hyvin vähän tietoa; hän on jäänyt historian hämärään. Hänen tiedetään kumminkin olleen aikanaan huomattavassa asemassa, Mauretanian kuningatar. Mauretania oli tuolloin Rooman vasallivaltio ja käsitti läntisen Pohjois-Afrikan suurin piirtein nykyisen Algerian ja Pohjois-Marokon alueet (ks. kartat 2 ja 7 teoksen alussa). Kleopatra Selenen kuolinvuoden oletetaan olevan 5 eaa., mutta varmaa tietoa ei ole. Draycott pohtiikin Selenen oletettua varhaista kuolemaa useaan otteeseen (esim. s. 215–223).

Duane Rollerin (2003: 90 ja viite 88) mukaan Kleopatra Selene häviää historian kirjoista Mauretanian kuningattareksi tultuaan ja Roller lisääkin, että usein merkittäviä naisia on jätetty kirjoitetun historian ulkopuolelle. Tämä ei ihmytä, sillä naisten jääminen unohduksiin on tunnetusti ollut laajempi ilmiö historian kirjoituksessa. Etenkin valtapolitiikka, talous ja tekniikka ovat alueita, joista naisten osuus historiassa on jäänyt tai jätetty piiloon. Silloin kun naisia mainitaan, kiinnitetään usein huomiota

heidän hyveellisyyteensä eikä heidän tietotaitoonsa tai vaikutukseensa yhteisössä ja yhteiskunnassa. Nykytutkimus tuo kuitenkin historian naisia yhä enemmän esille (antiikin ajan tutkimukseen liittyen esim. Setälä et al. 2002; McHardy & Marshall 2004; Coskun & McAuley 2016; De La Bedoyere 2018; Roller 2018).

Materiaalinen kulttuurin myötä Kleopatra Selenestä on säilynyt jotain tietoa. Hänestä on muutamia mahdollisia muotokuvia esineissä (kuvaliite, kuvat 1, 3 ja 18), etenkin kolikoissa (esim. s. 209, 252), joskin lähes kaikista kuvista on olemassa erilaisia tulkintoja esittävätkö ne Kleopatra Seleneä vai hänen äitiään. Mauretaniasta löydetty marmoriveistos (kuva 1.) on suurella todennäköisyydellä Kleopatra Selenen muotokuva hänen elämänsä loppupuolelta. (Ks. s. 209–210.)

Kuva 1. Kleopatra Selene II.⁵ Veistos sijaitsee Cherrhell-museossa, Algeriassa. Wikimedia Commons/Hichem Algerino 2020.

Elämä Välimeren keskuksissa: Aleksandria, Rooma, Caesarea

Kleopatra Selene vietti ensimmäiset kymmenen vuotta Aleksandriassa. Hän kasvoi tietoa ja kulttuuria arvostavassa ilmapiirissä, Draycottin mukaan Kleopatra ja samoin hänen tyttärensä olivat oppineita ja monikielisiä (esim. s. 57, 87–88). Aleksandrian kirjaston sanotaan olleen Kleopatran silmäterä ja sinne kerättiin suuret määrät käsikirjoituksia ja teoksia maailman eri kolkista.

Roomalaiset kuitenkin esittivät jatkuvasti halveksivia ja vähätteleviä näkemyksiä egyptiläisistä ja etenkin Kleopatrasta. Hänen ylellistä pukeutumistaan ja elämäntyyliä paheksuttiin, sillä Roomassa ylhäisen naisen odotettiin esiintyvän vaatimattomasti (ks. esim. Berg 2002). Osittain painettu oli Octavianuksen Kleopatrasta levittämää propagandaa, osittain vieraiden tapojen ja kulttuurin herättämää epäluuloa ja pelkoa toiselta kohtaan (s. 154–156; ks. myös esim. Setälä 1993; De La Bedoyere 2018: 58–61). Toiseuden pelko ei ole vieras ilmiö tänä päivänäkään; ihminen ei juuri ole näiltä osin muuttunut roomalaisten ajoista.

Roomalaisten halveksunta ei kuitenkaan ylettynyt materiaaliseen kulttuuriin mitä tulee ylellisyysesineisiin ja muihin vallan merkkeihin. Draycott kertoo (s. 162–163) Octavianuksen egyptiläisten symbolien kulttuurisesta omimisesta, appropriaatiosta. Octavianus otti esimerkiksi sfinksin kuvan sinettimerkikseen ja hän täytti roomalaisia temppeleitä anastamallaan egyptiläisillä esineillä. Nykykriteerein voi sanoa Octavianuksen harjoittaneen kulttuuriperinnön ryöstöä; tuolloin sitä lienee pidetty oikeutettuna sotasaaliina. Voiton merkit ovat yhä näkyvillä Rooman keskustassa, sillä sinne pystytettiin kaksi obeliskia, jotka oli rahdattu Aleksandriasta Italiaan (esim. Goldsworthy 2011: 401).

Kleopatra Selenen elämä muuttui ratkaisevasti jo lapsuusiässä hänen vanhempiansa kuoltua Rooman ja Egyptin valtataistelujen aikana vuonna 30 eaa. Tyttö vietiin Roomaan ”sotasaaliina” ja kasvatettiin siellä Octavianuksen (v. 27 eaa. lähtien keisari Augustus) sisaren Octavian kotitaloudessa (s. 123). Aikuisiän kynnyksellä⁶ hänet naitettiin Mauretanian tulevalle hallitsijalle, Juba II:lle (48 eaa.–23 jaa.). Nuoret tunsivat toisensa ennestään, sillä Juba oli niin ikään kasvanut Octavianuksen silmien alla Octavian taloudessa. Julius Caesar oli tuonut 2-vuotiaan Juban Roomaan,

hänen isänsä hallitseman Numidian valtakunnan hajottua vuonna 45 eaa (ks. myös Roller 2003: ix; Goldsworthy 2011: 402).

Juba ja Kleopatra Selene perustivat Mauretaniaan pääkaupungin Iol Caesarean (nyk. Cherchell). Rooman ylhäisöpiirien keskellä varttunut hallitsijapari ei unohtanut juuriaan. Heidän hovissaan arvostettiin opineisuutta ja he pitivät yllä egyptiläistä ja afrikkalaista kulttuurista perintöään (s. 190–205, 251–252). Draycottin (s. 194, 203) mukaan se näkyi myös Isis-kultissa ja siinä, että krokotiili oli Selenen henkilökohtainen symboli, joka ikuistettiin hallitsijaparin lyömiin rahoihin (s. 250, 252). Lisäksi Kleopatra Selene edisti kreikkalaisen kuunjumalattaren Selenen palvontaa Mauretaniassa (s. 194–195), olihan hänet nimetty kuun mukaan. Myös Ptolemaios-sukuperinnettä pidettiin yllä; Selenen ja Juban poika, kruununperijä, oli nimeltään (Mauretanian) Ptolemaios (n. 13/9 eaa.–40 jaa.). Ptolemaiosta lukuun ottamatta ei ole tarkkaa tietoa Selenen ja Juban lapsista (s. 213, 225). Ilmeisesti heillä oli pojan lisäksi yksi tai useampi tytär. Draycott arvelee heidän jälkeläisiään löytyneen useista Välimeren alueen kuningashuoneista tai ylhäisösuvuista (s. 231–238).

Ajatuksia teoksesta

Kirja oli mielenkiintoinen ja innosti etsimään lisää tietoa Kleopatra Selenestä ja hänen aikakaudestaan. Koska teos kertoo historiallisista henkilöistä ja tapahtumista olisin kaivannut näkyville pääosassa olevien henkilöiden syntymä- ja kuolinvuodet, tekstin alkuun tai vaikkapa omalle sivulleen liitteeksi. Kirjassa on liitteenä sukupuu, mutta siihen ei ole nimien lisäksi merkitty elinvuosia. Selvästi esillä olevat vuodet olisivat helpottaneet tekstin henkilöiden ja asioiden asettamisessa ajalliseen kontekstiinsa. Toisaalta kirjoittaja mainitsee usean muun historiallisen henkilön elinvuodet, samoin tapahtumien vuosilukuja pitkin tekstiä, mikä tietysti helpottaa tapahtumien kulkua.

Toinen hieman häiritsevä tekijä tekstiä lukiessa oli pysyä mukana siinä, kenestä kulloinkin oli puhe. Näin ainakin lukijalle, joka ei ole tarkemmin perehtynyt roomalaisten nimikulttuurin tapaan antaa samoja nimiä jälkeläisille – pätee niin tyttöihin kuin poikiin – vaihtaen vain vokaalia ja paria kirjainta tai nimien järjestystä (ks. esim. sukutaulut s. 8–11). Useamman kerran piti pysähtyä tarkistamaan ja miettimään kenestä olikaan kyse.

Tosin tapa nimetä jälkeläisiä vanhempien tai isovanhempien mukaan on ollut yleinen hallitsijasuvuissa laajemminkin. Kleopatra Selene niminen kuningatar tunnetaan myös Ptolemaios-suvusta. Hän oli 100–70-luvuilla eaa. useamman Ptolemaios- ja Seleukid-kuninkaan puolisona (Dumitru 2016: 270). Juuri nimien samankaltaisuuden tähden vuosiluvut olisivat olleet tarpeellisia selvyyden vuoksi, vaikka roomalaishistorian tai arkeologian tutkija ei itse näin kokisi.

Kirjan 12 lukua on otsikoitu mielenkiintoisesti ja ne kuvaavat hyvin mitä aihealuetta kappale kulloinkin käsittelee. Alun kronologisen taustan jälkeen kolmannesta kappaleesta lähtien Draycott kirjoittaa lähinnä teemoittain. Teemat eivät ole aina tarkkaan rajattuja ja toistoa esiintyy jonkin verran. Naisten ja tyttöjen elämää sekä ajan (ylimystön) tapakulttuuria Draycott käsittelee siellä täällä läpi teoksen. Viimeisessä kappaleessa palataan tavallaan juurille. Siinä Draycott pohtii Kleopatra Selenen etnistä taustaa tai ennemminkin Kleopatra VII:n juuria egyptiläisyyden ja afrikkalaisuuden sekä makedonialais-kreikkalaisen Ptolemaios-sukudynastian kautta.

Kirjassa on runsaasti kuvia, osa niistä on mustanvalkoisia ja tekstin lomassa, osa keskellä kahdeksan sivun värikuvaliitteenä. Kuvat ovat tarpeellinen lisä ja hyvä tapa havainnollistaa kirjoittajan ajatuksia ja tekstiä. Kleopatra Selenestä (esim. kuva 1) on olemassa useita oletettuja henkilökuvia, mutta ilmeisesti ainoat, joiden tiedetään varmasti olevan hänestä, ovat kolikoissa (ks. s. 209 ja 252).

Lopuksi

Kirjasta saa tietoa historian henkilöstä, josta uskoisin harvan kuulleen aikaisemmin. Teos myös paljastaa hyvin, kuinka vähäistä on tieto niistäkin menneisyyden henkilöistä, etenkin naisista, jotka ovat vaikuttaneet lukuisien ihmisten elämään ja tapahtumiin sekä kulttuurin muotoutumiseen. Kirjoitettu historia kertoo paljolti – eurooppalaisten näkökulmasta – merkittävistä valtioiden päämiehistä ja heidän sodistaan ja valtataisteluistaan. Pääosin historiankirjat ovat miesten historiaa, nainen on päässyt historian lehdille vain poikkeustapauksissa ja harvoin heistä on kirjoitettu suotuisaan sävyyn. Onneksi uudet tutkijasukupolvet ovat alkaneet tutkia tarkemmin menneisyyden naisten elämää ja heidän osuuttaan historian tapahtumien

kulkuun. Arkeologiset tutkimukset puolestaan paljastavat jatkuvasti uutta lähdemateriaalia tutkimuksiin. Draycottin kirja tuo tietoa Kleopatra Selenestä sekä roomalaisajan naisista ja heidän elämästään, juuri kyseisen seikan vuoksi se on mielenkiintoinen. Uskoisin kaikkien lukijoiden löytävän Draycottin teoksesta kiinnostavaa tietoa ja uusia näkökulmia.

Mirette Modarress Julin

FT, tutkijatohtori, arkeologia, Oulun yliopisto

mirette.modarress@oulu.fi

Bibliografia

- Berg, R. 2002. *Wearing Wealth: Mundus Muliebris and Ornatus as Status Markers for Women in Imperial Rome*. P. Setälä, R. Berg, R. Hälikkä R, M. Keltanen, J. Pölonen & V. Vuolanto (toim.) *Women, Wealth and Power in the Roman Empire: 15–73*. Acta Instituti Romani Finlandiae 25. Rome: Institutum Romanum Finlandiae.
- Coskun A. & A. McAuley (toim.) 2016. *Seleukid Royal Women. Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire*. Historia – Einzelschriften 240. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- De La Bedoyere, G. 2018. *Domina. The Women who made Imperial Rome*. London: Yale University Press.
- Dumitru, A. 2016. Kleopatra Selene – A Look at the Moon and her Bright Side. A. Coskun and A. McAuley (toim.) *Seleukid Royal Women. Creation, Representation and Distortion of Hellenistic Queenship in the Seleukid Empire: 253–272*. Historia – Einzelschriften 240. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Goddio, F. *Sunken Civilizations*. <https://www.franckgoddio.org/projects/sunken-civilizations/alexandria/> Luettu 7.3.2024.
- Goldsworthy, A. 2011. *Antonius ja Kleopatra*. (Suom. H. Salojärvi). Helsinki: Ajatus Kirjat.
- McHardy, F. & E. Marshall (toim.) 2004. *Women's Influence on Classical Civilization*. London: Routledge.
- Roller D. W. 2003. *The World of Juba II and Kleopatra Selene: Royal Scholarship on Rome's African Frontier*. London: Routledge.
- Roller D.W. 2018. *Cleopatra's Daughter: And Other Royal Women of the Augustan Era*. Oxford: Oxford University Press.
- Setälä, P. 1993. *Antiikin nainen*. II painos. Helsinki: Otava.
- Setälä, P., Berg R., Hälikkä R., Keltanen M., Pölonen J. & V. Vuolanto (toim.) 2002. *Women, Wealth, and Power in the Roman Empire*. Acta Instituti Romani Finlandiae 25. Rome: Institutum Romanum Finlandiae.

Loppuviitteet

- 1 Octavianus taisteli Marcus Antoniusta ja Kleopatraa vastaan Egyptin hallinnasta. Taistelu päättyi Rooman ja Octavianuksen voittoon ja sitä seuranneisiin Antoniuksen ja Kleopatran itsemurhiin vuonna 30 eaa.
- 2 Draycott viittaa esim. F. Goddion vedenalaisiin tutkimuksiin, ks. <https://www.franckgoddio.org/projects/sunken-civilizations/alexandria/> Luettu 7.3.2024.
- 3 Kleopatra Selenen veljien kuolinaikaa ei tiedetä.
- 4 Draycott tosin huomauttaa, että mainitsematta jättäminen ilmeisesti johtui Liviuksen historian kommentaattorista.
- 5 Kleopatra Selene on joissain teksteissä saanut myös järjestysnumeron II, koska Ptolemaios suvussa on aikaisemmin ollut samanniminen kuningatar (ks. Dumitru 2016), joka naituaan seleukidien sukuun oli muun muassa Syyrian kuningatar (s. 34).
- 6 Aikuisuudesta ei vielä voida puhua. Kleopatra Selene naitettiin ilmeisesti 15-vuotiaana (s. 176). Rollerin (2003: 84, 86) mukaan silloisessa roomalaisessa kulttuurissa tytöt tulivat naimaikään noin 14–16-vuotiaina ja pojat hieman myöhemmin.